

GYÓGYSZERTÁRVIZSGÁLATI JEGYZŐKÖNYVEK A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Írta: Dr. HALMAI JÁNOS (Budapest)

Szepes¹ szerint a gyógyszertárakat a közönség érdekében már nagyon korán (a budait 1300-ban) ellenőriztették a városok szakközegükkel, a városi orvossal. Én erre vonatkozó adatot nem találtam. *Szepes* sem hivatkozik konkrét forrásra.

Az 1552-ben életbe lépett „Ordo politicae” 10. § utolsó bekezdése *Baradlay*² szerint erről intézkedik. Szövege a következő „Azután elrendeljük és akarjuk, hogy a gyógyszertárakat felsőbb hatóságok által arra kirendelt és szakképzett személyek mindenütt rendszeren, de legalább évenként egyszer szorgalmasan felülvizsgálják és megtekintsék; minden régi avult és hasznavehetetlen anyagokat és speciéseket eltávolítsanak, azonkívül elrendeljük, hogy a gyógyszertárak jó, friss és hasznavehető anyaggal legyenek ellátva, valamint hogy a receptek árát túlmagasra ne emeljék és senkit a gyógyszerek fizetésével túlságosan ne terheljenek meg.”

Az 1664-ben életbe léptetett „Lex sanitaria Ferdinandina” előírja a gyógyszertárak vizsgálatát és még több gyógyszerési vonatkozást is tartalmaz. 35. pontja *Baradlay*³ szerint a következőképpen hangzik: „A gyógyszertárakat vizsgálni kell. Minden polgári gyógyszerész, mint eddig szokásban volt, a gyökerek, gyógynövények, virágok és mások behozatala után a dékán és az orvosi fakultás három vagy négy doktora és két gyógyszerész által gondo-

san megvizsgálendő, a hiányok, ha ilyenek előfordulnak, mihamar kiküszöböltesse. hogy mindegyik tisztán és jól elrendezett, szép rendben tartassék.” (Ebből láthatjuk, hogy a gyógyszerárak hivatalos vizsgálata nálunk visszanyúlik a XVI. századig.)

Az 1678-ban megjelent „Lex sanitaria Leopoldina” főleg a pestis elleni védekezéssel és a gyógyszerek készítésével foglalkozik. Szepes¹ arra hivatkozik, hogy I. Lipót szintén elrendelte a gyógyszerárak évenkénti hatósági ellenőrzését. Én átolvastam a törvény eredeti német szövegét, de ilyen értelmű utasítást abban nem találtam.

Ugyancsak Szepes¹ említi, hogy „I. Józsefnek mindenre kiterjedő figyelme a gyógyszerárakra is kihatott. A helytartóság (Consilium Regii locumtenentiale) útján felhívta a megyéket, hogy a területükön lévő gyógyszerárakat vizsgálják meg.” Ilyen hatósági vizsgálatról szóló német nyelvű jelentés tartalmát ismertette dolgozatában a szerző és ehhez fűzött magyarázatot. Más gyógyszerárak vizsgálatáról szóló jelentésekből megállapította, hogy abban az időben Egerben és Gyöngyösön 2–2, Hatvanban 1 gyógyszerár volt Heves megye területén és ezek mind szerzetesrendek birtokában voltak.

Ennek a rendelkezésnek az értelmében a vármegyék és szabad királyi városok évenként jelentést küldöttek a helytartótanácsnak a terület egészségügyi helyzetéről. A helytartótanács 1783-ban Pozsonyból Budára költözött. A jelentést a városi vagy megyei előljáróság küldötte el a *physicus* beszámolója alapján. Egy-egy ilyen jelentés általában kiterjedt 1. a gyógyszerárak vizsgálatára (*Relatio super visitatis Apothecis*), 2. a halálesetekre (*Consignatio super mortalitatis*), 3. az időjárásra (*Mutatio atmosphaerae; Hydrographia*), 4. a gyógyító személyzet kimutatására (*Status personalis medicum*, kiterjedt az orvosokra, sebészekre, állatorvosokra, gyógyszerészekre, szülésznőkre is), 5. a közegészségügy állására, betegségekre (*Relatio super negotio Sanitatis*), 6. oltásokra (*Vaccinatio*).⁴

Az Országos Levéltárban áttanulmányoztam a gyógyszerárak vizsgálatáról szóló 1840. évi jelentéseket és ezek alapján a következő megállapításokra jutottam.

A gyógyszerárakat évenként egyszer a megyei vagy városi fizikus egy bizottság jelenlétében megvizsgálta. A bizottság tagjai voltak a főszolgabíró vagy előljáró vagy tanácsnok, esetleg városi kapitány és egy másik orvos vagy fizikus, esetleg tanácsstag vagy esküdt. A jelentések nyelve latin vagy magyar volt.

I. A jelentésekben szerepel a gyógyszerár címe, a tulajdonosa, azután személyi adatok: a tulajdonos, provizor, legény, segéd (subject, sodalit), vizsgázott és nem vizsgázott (adjutor), a gyakornok, inas (practicans, tyro) neve, életkora, vallása, családi állapota, születési helye, előképzettsége (6 iskola, segédi képzés, diploma helye), képzése, nyelvtudása, magaviselete, szorgalma, erkölce. Ez utóbbiak, főleg az alkalmazottaknál, mert a tulajdonosé magától értetődő volt. Ritkán szerepel pl. több laboráns (complures laborantes).

II. Szerepel még a gyógyszerár (officina) fekvése, alkalmassága, felszerelése (pl. nova machina vaporum), a gyógyszerek (pharmacia simplicia, composita et praeparata) mennyisége, jó minősége, mérlegek, súlyok, alkalmas tartályok, jól elzárható edények (vasa vitrea, fictilia, scatula, serinca), továbbá gyógyszerkönyv, méregkönyv, defectus könyv, taxa, a receptek (orvosi jegyzék) megfelelő árazása, tartozások jegyzéke, súlyok hitelesítése (Pharmacopoea Austriaca provincialis, Taxa medicamentorum, Liber defectum, Dispensatorium vcnenorum, Liber praescriptionum).

III. Ezután említés történik az anyag, vagy anyagos kamráról vagy anyagos tárról (Camera materialis), továbbá műhelyről (Laboratorium), fűvek, drogok raktáráról vagy fűszertárról (Herbarium) és végül a pincéről (Aquarium, Cellarium). Ezek esetében fontos, hogy milyen állapotban vannak, megfelelőek-e a felszerelések és anyagok, alkalmasak-e a szükséges munkálatokra, a helyiségek világosak-e, kényelmesek-e; nyersanyagok (medicamenta cruda) elegendő mennyiségben találhatóak-e.

IV. A legtöbb jelentésben szerepel a mérgek (venena), az erősen ható szerek vagy hatásosabb szerek (heroica, drastica, mercurialia) elkülönítése, elegendő mennyisége, külön mérők és kanalak, külön mozsár megléte. mindezeknek külön zár alatt tartása és a zár kulcsának a helye.

V. Egy-két esetben szerepel a kémilőszerek (reagencia) vizsgálata is.

Általában fontos a tisztaság, a rend, elegendő és jó minőségű gyógyszerek jelentése.

Ezután a tulajdonosnak ajánlják a további rendet, szorgalmat és jó kiszolgálást.

Különösebb érdeklődésre tarthat számot maguknak a gyógyszereknek a vizsgálata. Tekintettel arra, hogy a kémia tudománya akkor még gyermekcipőben járt, inkább az organoleptikus vizsgálatokra (állomány, sűrűség, átlátszóság, szín, szag, íz) fektették a fősúlyt. Egyes patikavizsgálati jegyzőkönyvekben tételesen fel vannak sorolva a megvizsgált gyógyszerek és a minősítés is, sőt néhány tételben az elvégzett kémiai reakcióról is említést találunk.

A történeti hűség kedvéért és az elmondottak részbeni dokumentálására szó szerint közlöm *Bjely Sámuel* megyei fizikus jelentéseit, mert ez egyike azoknak, amelyekben a megvizsgált gyógyszerek száma a legnagyobb és így valószínű, hogy az egész gyógyszerárvizsgálat nagy gondossággal történt:

„Anno 1839 Die 16° Octobris in praesentia infrascriptorum visitata est Apotheca Nagy-Tapolcsanensis ad Aurcum Leonem nuncupata.

Proprietarius, Josephus Pantocsek, Studia absolvit in Gymnasiis Hungaricis humaniora, Pharmaceutica autem Vienna, indeque Diplomate provisus exstat, Morum proborum, et scientificus.

Subjecta, Samuel Wissny Rozsnavia humaniora absolvit, Tyrocinium in N : Tapolcsan subivit, bene moratus, Ignatius Kiss Comaromii humaniora finivit, Tyrocinium vero in N : Tapolcsan, preceque bene moratus.

Apotheca ad Forum sita, ampla, fornita, sicca, perfecta instructa, plurimis Libris Pharmaceuticis provisa. Mercurialia, Antimonialia, Plumbata, Opium, Arsenicum, Moschus et caetera separata loco sub distincta. Clavi et Sera (?) una huc spectantas Libella, mortaria et reliqua asservantur.

Liber defectuum, non secus et Perceptionum ac Erogationum adest.

Laboratorium, mundum, fornitum, ac lucidum, instrumentis bene instructum.

Conservatorium Herbarium ac Aquarium perfecto in Statu habentur.

Ex Acetis.

Acetas Ammoniae solutus, plurimum ex tempore paratur, cum cito destruat

Acetas Lixiviae solutus, Lacmus non rubrit

Acetum Lythargiri, bonum

Acetum Scilithicum, bonum

Acidum Aceticum dilutum, bonum

Acidum Aceticum purum, bonum

Acidum Muriaticum concentratum, mundum et bonum

Acidum Tartaricum, bonum

Aether Sulfuricus, perfecte bonus

Alcali vegetabile, bonum

Alcali vegetabile siccum, bonum

Alumen ustum, bonum

Aqua Calcis, munda

Aqua sulphurata acidula, bona

Balsamus Copaivae, bonus

Balsamus Indicus, praestans

Borax, bonus

Butyrum Antimonii, bonum

Castoreum, bonum et copiosum

Caerusa alba, bona

Cineres Clavellati, boni

Conservae necessariae adsunt munda

Cortices, boni et copiosi

Electuaria, adsunt omnia munda et bona

Emplastra, bona

Extracta, bona

Flores, Folia et Herba adsunt in Copia omnia munda

Globuli Martiales, boni

Cermes Minerale, bonum

Lapis infernalis, bonus

Limatura Martis pura perfecte munda, in pulvere alcoholi-
sato

Liquor Anodinus Mineralis, lacmus non rubrit
Liquor Salis Tartari, bonus
Magnesia usta, bona et munda
Mercurius dulcis, bonus aqua Calcis nigra facta
Mercurius pptatus ruber, bonus
Mercurius pptatus niger, perceque bonus
Mercurius Sublimatus Corrosivus, perfecte bonus
Nitrum, bonum
Oleum Cajeput, bonum
Caetera olea Aromatica adsunt munda et recentia
Opium bonum
Pulveres adsunt omnes boni
Radices, perceque boni
Sal Glauberi bonus
Sal Amarus, bonus
Sal Amoniacus, bonus
Speties, adsunt omnes bona
Ligna, bona
Spiritus Muriathico Aethereus, bonus
Spiritus Nitri dulcis, praestans
Spiritus Salis amon anisatus, bonus
Liquor Kali Carbonici, bonus
Liquor Saponis Stibiati, bonus
Moschus, bonus et genuinus
Syrupi, adsunt mundi et copiosi
Tamarindi, boni
Tartarus emiticus albus et bonus
Tartarus tartarisatus, bonus
Tincturac, adsunt omnes munde et bone
Unguenta, bona
In reliquo omnia praescripto Altiori ordini ad aequata adi-
menta sunt.

Josephus Svotty?
Stephanus Svotty?

Samuelem Bjely

IRODALOM

1. *Szepes B.*: Gyógyszervizsgálat II. József császár korában. Gyógyszerészi Közlöny, 1940. 147. old.
3. *Baradlay-Bársony*: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, 1930. I. köt. 186. old.
3. *Baradlay-Bársony*: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, 1930. I. köt. 196. old.
4. Országos Levéltár, Helytartósági iratok. 1840. Dep. sanitatis.